

PAFTAT E MESIT ME ARGJEND QË PËRDORESHIN STOLI PËR GRATË DHE BURRAT NË SHQIPËRI DHE NË BALLKAN NË SHEKUJT E KALUAR

Agron DINGU

Studiues, Akademia “Rrënjët Tona”

PËRMBLEDHJE

Arti popullor tradicional në Shqipëri, produktiv një aktivitet brenda materialit popullor të jetës dhe ritmin e ngadaltë të shoqërisë para-industriale të punuar me dore të nevojave dhe qëllimeve dhe vlerave simbolike të jetës së përditshme të cilat, paralelisht, kanë një apel estetik dhe adhurimin e popullit, dhe e kanë treguar atë kundër vendet e teknologjisë dhe në përgjithësi kulturore.

Fjalë kyçe: stoli, unaze, pafta, bel, argjend.

ABSTRACT

Traditional folk art in Albania, productive an activity within the popular material of life and the slow pace of pre-industrial handmade society of the needs and goals and symbolic values of everyday life which, in parallel, have an aesthetic appeal and worship of people, and have shown it against technology and, in general, cultural countries.

Key word: jewelry, ring, link, waist, silver.

PAFTAT E MESIT ME ARGJEND QË PËRDORESHIN STOLI PËR GRATË DHE BURAT NË SHQIPËRI DHE NË BALLKAN NË SHEKUJT E KALUAR

Brenda rrjetit ekonomik dhe ideologjik të epokës mjeshtrit të vetëshpallur krijojnë atë që dine vepra të arkitekturës popullore, Unitet i veçantë i punimeve të arit të shekullit argjendi, stoli, janë bizhuteritë, të cilat në fakt ata ishin lloji i artit popullor që ata bënë më të hershme, por edhe më të mëdha por nga niveli i përdorimit praktik në nivel të shprehjes estetike dhe artistike. Borgjezia e hershme u formua me prodhim dhe aktivitete tregtare, dhe me shumë përpunuesit e uritur, zejtarët dhe të tjerët. Në Berat, për këtë kohë ne kemi informacionin e pare emrat për argjendarët e famshëm. Gavril Dhimiter Mita, Gavril Dhimiter Buda, Jorgji Gili (Buda), Vellezrit Pali dhe Leksi, Todi Gili (Buda), Vangjel (Gili Buda), Dhimiter Buda, Agathangjel Mbrica 1883-1957, Pali Mbrica, Mit Mbrica, Kom Mbrica, Andrea Plaku, Harilla Basku, Dhimiter Kristodhi, Filip Anastasi, Apostol Jakovi, Jako Voskopojari, Stergji Dhimiter Goga, Gabriel D. Tiranasi, Gjergj Voskopojari, Janko Papagjergjit, Petros Makrundi (Mokvani), Josif Kaveotis, Kosta Kalariti, Dhimiter Papadhopus, Mantheu Vasili, Joan Kupageorij dhe Dhimiter Gogu.

Profesioni i Argjendareve të Beratit ishte një monopol i elementit të krishterë, që kishte shenjtore mbrojtës të Shën Konstandinit, u trashëgua dhe me prani të fortë në tregun e qytetit, ku shumë punishte ishin në veprim.

Nga viti 1842 deri në vitin 1888, numri i punishteve zejtare dhe tregtarëve në Berat u rrit nga 680 në 820. Në Berat, përveç zanatçinjve dhe tregtarëve, ishin dhe selitë e pronarëve të mëdhenj Hysen Pasha, që kishte në Berat 100 dyqane, nga 900 dyqane që ishin gjithsej. Kalaja e Beratit kishte 60 shtëpi dhe 60 dyqane zejtarie. Në lagjen e Vakëfit kishte 10 punishte (saraçë e xhokaxhinj). Në këtë periudhë, numri i zanatçinjve ishte: kovaçë 41, kazanxhinj 5, hekurpunues 1, kujunxhinj argjendarë 7, marangozë 19, tavanaxhinj 20, qirinxhinj 5, kallanxhinj 9 dhe zanatçinj të prodhimit të veglave të punës dhe sendeve në prodhim 235.

LLOJET E BIZHUTERIVE

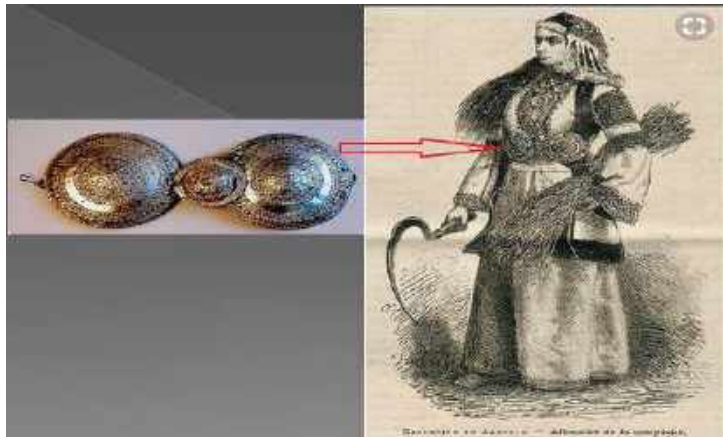
Fig. - 1 Këtu përfshihet një diversitet tipologjik kryesisht bizhuteri të grave: kokën e qafë, gjoks, bel, këmbë dhe duart.

Si stoli, por edhe si stoli e belit ishin të destinuara për paftat e mesit punuar me të gjitha teknikat (formohen forma dhe modele të ndryshme dhe shpesh dhe me kombinimet e tyre, mbahen, dy hapje të kundërta të gjoksit të tyre, veshje (femra sangun, mashkull jelek, etj) ose janë lidhur me rripin e rrobave të belit dhe plotësoi funksionin e saj. Xhevahir i shquar i belit ishte brezi i pasur, nga pllaka argjendi me dekorime të gdhendura, me smalt e savane, ose madje me një formë, herë me dorëshkrim, dhe me Silver pllaka në mbyllje. Ballafaqohemi me trupa të vegjël, të medhenj, dekorimet ishin të lidhura me madhësinë e tyre, por gjithashtu si një e tërë, ose sipërfaqja e tyre duke shkaktuar humor dekorativ me shpendët, kokat e shqiponjes, motive bimore, lule, degët, gjethet, simboli i diellit, ylli i davidit ose madje edhe tema gjeometrike, spiralet, kryqe, rubin ose gurë me ngjyre.

Fig. - 2 Kjo është kultura, veshja tradicionale pellazgo - iliro - shqiptare - simboli i Henës dhe i Diellit i pranishëm ndër shekuj.

Argjendarët beratas arritën të krijojnë në këtë gjini objekte të përkryera që zënë vend në thesarin e kulturës popullore në Berat. Paftat i kemi në disa variante. Të gjitha pak a shumë kanë të njëjtën formë në grupime. Ato ndryshojnë në motive dhe në përmasa. Këto paraqesin dhe faza të ndryshme zhvillimi nga format më të vjetra e të thjeshta, deri në format e reja e të ndërlukuara. Mendoj se këto paraqesin dhe faza të ndryshme zhvillimi nga format më të vjetra dhe më të thjeshta, deri në format më të reja e më të ndërlukuara. Argjendarët i kushtonin kujdes të veçantë objekteve të zbukurimit që përdorshin për veshjet e grave, sidomos gjerdanët, kapsat e atyre që vareshin në qafë dhe në gjoks. Për gratë, stolitë e argjendta ishin të pamungueshme, me sa duket, kishin rëndësi jo vetëm për funksionin e tyre estetik, por edhe për funksionin magjik që u atribuohet, më shumë zbukuroheshin jelekët, fustanet, brezat me paftat etj. Bizhuterit bëheshin nga një mori materialesh: ari dhe gurë të çmuar ose gjysmë të çmuar si argjendi, agati, ametisti, kristali, etj. Shumica e të cilave duhej të importoheshin. Pika, bajame ose rruaza sferike bëheshin nga materialet e mësipërme, por edhe nga të tjera (metale të përziera), e cila si një material më i lirë mund të zëvendësonte arin. Gratë në Berat ishin të veshura me gusto me kozmetikë dhe gjithashtu kishin shumë bizhuteri Ari: rathë (në krah) gjerdan (dore) dhe rathë (në kyçet e dorës) dhe në mes me brez.

BIZHUTERITË - UNAZA, KRYESISHT PREJ ARI ME PËRFAQËSIME MITOLOGJIKE

Argjendarët ata ishin mjeshtrit që ndiqnin metoden për të përmbushur kërkesat specifike, duke krijuar lloje të ndryshme të lidhjeve metalike dekorative me vlerë të ulët për të mundësuar për një numër më të madh të konsumatorëve. Motive dekorative të argjendarëve te Beratit, bizhuteritë përcaktojnë stilin dhe origjina e prodhimit. Teknika ashpërim u favorizua nga shkolla dhe ndikime te ndryshme greke dhe turke. Në përgjithësi, sistemi i dekorimit si një e tërë gruaja e re, nusja kryesisht pasqyron, me përmbajtjen e saj vegjetale, simbolizmin dhe qëllimi, i identifikuar me rikrijimin e tij të përhershëm jeta bimore ku vdekja është e përkohshme dhe tërhiqet para rregullsisë me të cilën jeta e re, bimore, jeta e re është rishfaqur dhe kujton, para së gjithash, një dëshirë për te çifti i ri, si trëndafilat, gjithashtu një simbol pjellorisë si dhe zogjve, në përgjithësi, që simbolizojnë çiftin e sapomartuar. elemente të tilla si kryqi (të cilin e takojmë) dhe si një xhevahir i pavarur), një simbol nga njëra anë krishterimi, që nga shekulli i 4-të. Bizhuteri të veshjeve tradicionale te Beratit, të cilat kombinojnë objektin utilitar me veprën e artit, karakterizohen nga një homogjenitet, si në përdorimin e materialeve dhe në teknikë si dhe në axhendën dekorative polimorfike. Sa materialet dhe teknikat morfoplastike janë elementët e jashtëm të cilat shprehin imagjinatën, aftësitë dhe fuqinë e tyre ndjeshmërinë estetike të krijuesit popullor, ndërsa subjektet e tij dekorim, për kulte, dhe besimet magjike. Kontakti i drejtpërdrejtë i bizhuterive me trupin krijojnë nevojën për të mbuluar atë për ta zbukuruar me elemente bindëse dhe e siguruan atë lumturia e atij që e veshi atë.

Paftat e mesit (tokëze)

Suzana Varvarica shpjegon: Pjese e nje Tokeze (Toke, Toka) te stolive te grave te Jugut. Toke apo toka ka kuptimin kopsa dhe perdoret ne veri, mami im thoshte po qep nje toke, bukur krejt shqip dhe kuptueshem. Toka e rumbullaket dhe toka e trumbullaket e ka zanafillen e pare ne forme.

Fig. - 3 Foto nga albumi Parashqevi Sahatciu në vitet 30. Çifti Kristina dhe Miltiadh Tutulani.

Beli ishte i domosdoshëm si për stolitë e grave ashtu edhe për burrat. Argjendi ose rripi i artë ishte simbol i dinjitetit të njeriut. Rripi u vu në bel dhe u përforcua përmes një zinxhiri të veçantë, duke u bashkuar pikërisht në port, që ishte qendra e trupit, themeli i gjeneratës, fillimi i formimit të njeriut. Moshë e pjekur, me të drejtë martese, është quajtur rrip. Në foto shihet rripi i mëzit i nje gruaje. Sipas dialektit te Veriut i thonë edhe kokëz-a. Ne librin: "BERATI ETNOGRAFIA NE SHEKUJ." Parashqevi Sahatci e përshkruan "Toka" dhe "Rripa beli".

“Në Mesjetë në Shqipëri dhe Ballkan paftat ishin një shenje e statusit social të burrit. Ato ishin karakteristike për uniformat e ushtarakëve, ndërsa lloji dhe zbukurimi i tokëzave ishte në varësi të gradës që kishin.

Fig. - 4 Paftat gradualisht u bënë pjesë e kostumeve popullore të grave.

Fig. - 5 Diademë ari. Ar. Gjatësia 16 cm Selca e Poshtme (Pogradec) Shek. IV p. Kr. Nr. i inventarit 1288. Muze h. kombetar

Diademë ari, e cila përbëhet nga një gajtan i thurur prej telash të hollë, që krijojnë shtatë vija gërsheti. Në rreshtin e fundit janë fiksuar, me anë të rozetave të vogla, zinxhirë të hollë që mbajnë varëse të lira. Fusha e pllakës është mbushur me ornamente të realizuara me filigran, ku pjesën kryesore e zë një palmetë, që kapet mbi një tufë ornamentesh të vogla bimore. Në qendër të tyre është një rozetë gjashtëfletëshe.

Në tërësi gjerdani përfaqëson një tip të njohur helenistik dhe një i ngjashëm është identifikuar edhe në Korint, i datuar në shek. IV p. Kr. Muzeu Historik Kombetar

Fig. - 6 Stoli ilire të grupit të Glasinacit (Bosnja lindore), Periudha e Mesme e Bronzit, 1300 -1100 para erës sonë.

Fig. - 7 Kontributet nga tuma ilire e varrimit në Glasinac, Bosnja Lindore, Epoka e Hekurit.

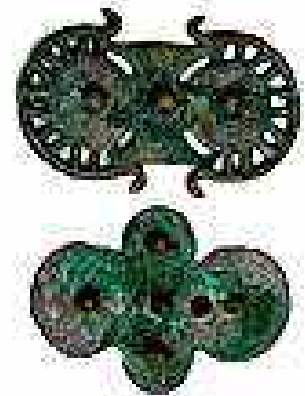

Fig. - 8 Paftat gradualisht u bënë pjesë e kostumeve popullore të grave.

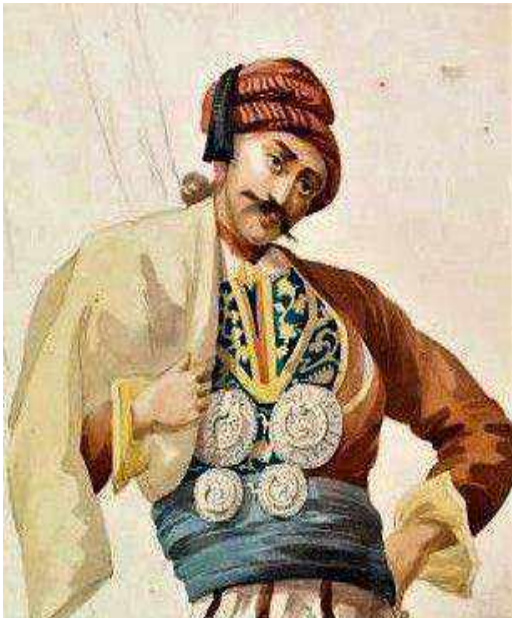

Fig. - 9 Aleksandër Moisiu në rolin e mbretit Edip

Fig. - 10 Foto: E. Kapri - Në foto Ahmet Zogu pozon si President i Republikës me uniformën ceremoniale.

Në kohën e Luigjit të XIII, misionarët francezë që vizituan Shqipërinë, u habitën kur panë me admirim këtë racë me shpirt të fuqishëm, shtatlartë, me tipare të ashpra".¹

¹ Jean - Claude Faveyrial (1817-1893) pjesë nga libri i tij "Historia e Shqipërisë". Ilustrim "Kryetari Shqiptar" i librit "Ushtritë e Perandorisë Osmane 1775 -1820" të historianit britanik David Nicolle nga znj. Zeqollari.

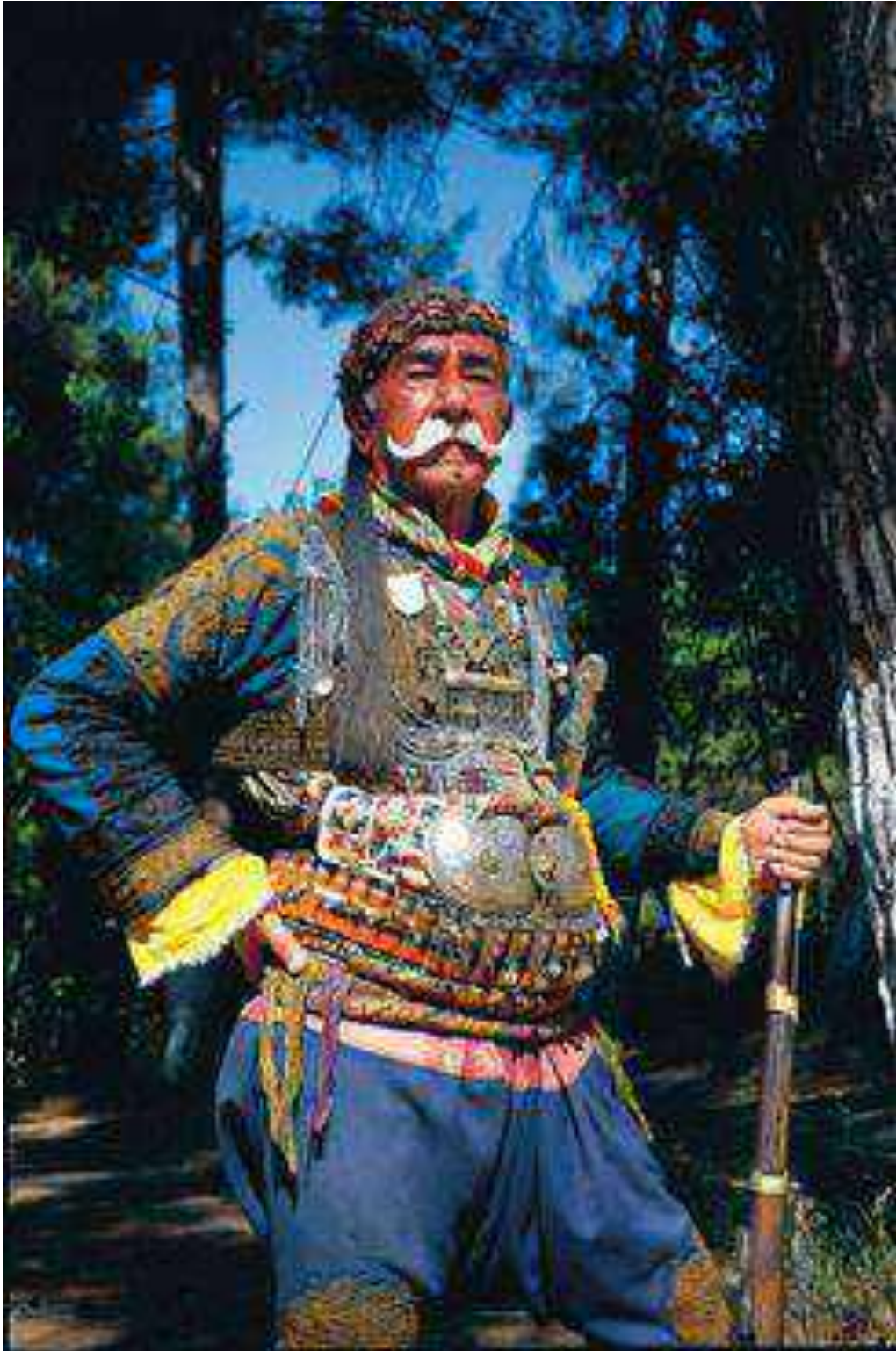

Fig. - 11 Veshje autentike e një 'Efe - Zeybek' nga provinca Aydın. Ky burrë ka qenë ndoshta një anëtar (ose djali i një anëtari) të 'Kuva-yi Milliye' (Forcat Nacionaliste).

Fig. - 12 Kryetar shqiptar, fillimi i shekullit XIX

Fig. - 13 Fotografi e ministrit të brendshëm të Buhara me një shpatë ceremoniale

Pafta e brezit, perla ilire që ruhet në Muzeun Historik Kombëtar në Tiranë

Njihen me riprodhimin e paftës së brezit të një ushtari ilir

Pafta e brezit e ushtarit ilir është një prej thesareve antike ilire që ruhet në muzeun Historik në Tiranë. Ky artefakt është zbuluar në Selcën e Poshtme në Pogradec. Për të bërë më të lehtë qasjen me vizitorët Muzeu Historik Kombëtar (MHK) në hyrje të Pavijonit të Lashtësisë ka vendosur një riprodhim të këtij artefakti. Ajo është prej bakri dhe është e zmadhuar 17 herë, për të treguar qartë detajet në të. Muzeu Historik Kombëtar në Tiranë përmes një postimi në Facebook, ka dhënë detaje rreth këtij artefakti për vizitorët. Sipas drejtuesve të Muzeut të Tiranës, Pafta është zbuluar në Pogradec Selcën e poshtme në kodrat e fshatit me të njëjtin emër, janë zbuluar rrënojat e një qyteti ilir të shek. IV-III p.e.s. Në shek. III bëhet qendër e krahinës ilire të Dasaretisë. Në njërin varr është gjetur një inventar shumë i pasur me armë, enë bronzi e balte, zbukurime ari dhe një Paftë metalike me skenë mitologjike luftimi.

Origjinali prej argjendi, ka trajtë katërkëndëshe me përmasa 20 cm x 5 cm dhe është e zbukuruar me skenë luftimi dhe e realizuar me rrahje nga prapa, dhe me harkim të lehtë për t'iu përshtatur vendit në brez. “Kompozimi dy kalorës dhe një këmbësor në mes tyre është sipas parimit të kundërvënies, një parim bazë i artit arkaik. Brenda kuadrit të tipareve arkaike qëndron edhe mbushja e gjithë hapësirës midis figurave kryesore me figura më të vogla dhe me motive zbukurimore, duke mënjeluar hapësirën e lirë. Skena reale e triumfit të luftëtarit ilir mbi armikun është gërshetuar me elementet mitologjike, siç janë dragoi, grifoni, peshku a zogu. Skena është një interpretim i legjendës së Kadmit, i cili pasi i ndihmoi enkeleasit të fitonin mbi armiqtë e tyre, u shndërrua në një dragua”.²

² Muzeu Historik Kombëtar, Tiranë

Thesari i Vrapit u zbulua rastësisht më 1902 nga historiani austriak Josef Strzygowski në një arë të fshatit Vrap, në rajonin e Peqinit. I takon çerekut të fundit të shekullit VII. Në vitin 1917, 39 sende të

këtij thesari përfunduan në Muzeun Metropolitan të Nju-Jorkut, ku ndodhen ende. Thesari i Vrapit mendohet të jetë plaçkë luftime e kapur nga prijësi bullgar Keuber gjatë betejave që zhvilloi në Pajoni rreth vitit 680. Mendohet që thesari i takon avarëve, një fisi nomand nga stepar e Euro-

Azisë, por se si ka përfunduar në Shqipëri, ky thesar ende nuk dihet.

Fig. - 14 Togëz mesi e artë të gjetura në varrin ilir. Selca e Poshtme, Shqipëri.

Luftëtarët me barbells dhe një kalorës si zbukurim në një pllakë bronzi, Magdalenska Gora, Slloveni, shekulli 5 para Krishtit.

Riprodhimi i pllakës së rripave të bronzit nga Vace, Slloveni, 400 para Krishtit, kultura Hallstatt (luftëtarët ilirë / kelt), identike me ilirët, shiko "Ushtritë e hershme Romake (Burrat e Armatës) nga Nicholas Sekunda.

Fig. - 15 Rrip i brezit me shqiponjë. Gothic Krimesë - Biblioteka dhe Muzeu i Morganit.

Shqipe Hoxha Rrethi i Jetës Triskele te keltet Druidët

Boucle de ceinture ornementée en bronze - Longueur : 15,8 cm
VIIe siècle après JC - Irlande

Në periudhën e mesjetës se hereshme kemi edhe togëza, forma të ndryshme, të zbukuruara me motive të ndryshme me relief, të derdhura dhe të rrahura në bronz dhe në argjend.

Ka të zbukuruara me motive mbështjellëse (volute), Ruba (oviska), luloja të ndryshme dhe rombe. Një togëz, ku kemi motivin me simbolin e diellit.

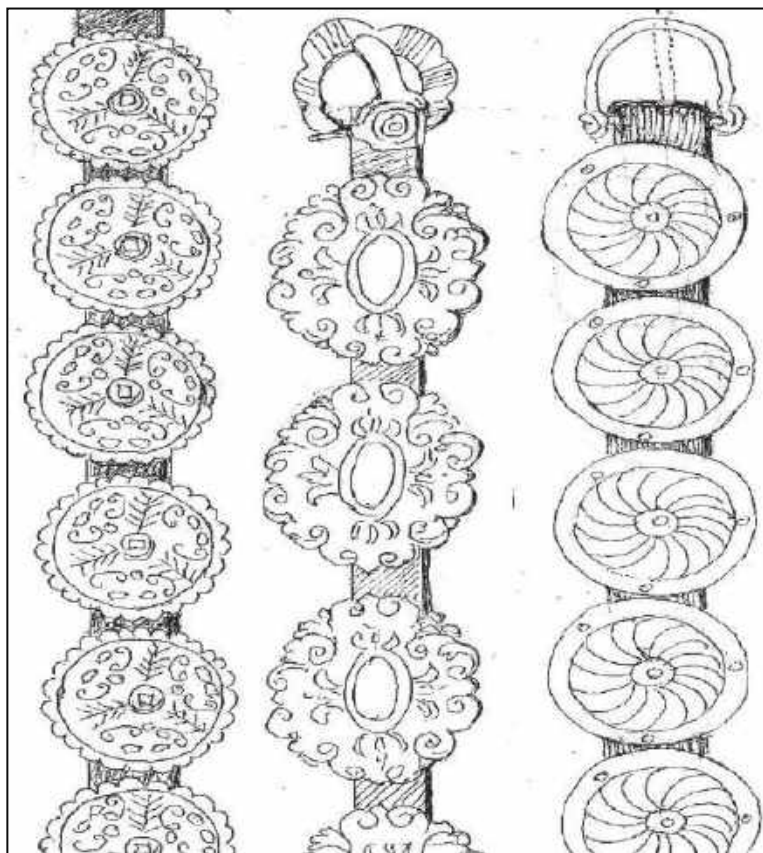

Fig. - 16 H. Sahiu "Gërmime në kalanë e Beratit"

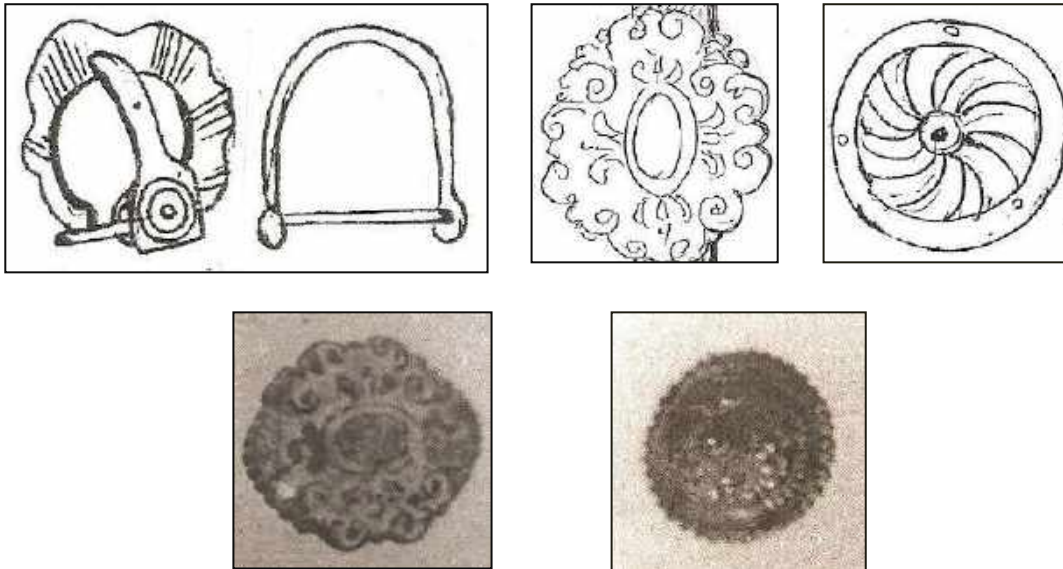

Fig. - 17 H. Spahiu: Gjetje të vjetra nga varrezat e kalasë së Dalmacës. 'Iliria". Tiranë. 1971, fq. 227-261.

Togëza bronzi - Mesjetë e hershme

Muzeu Arkeologjik, Berat. Skica e rripave është bazuar në togëzat origjinale që kemi në krahë.

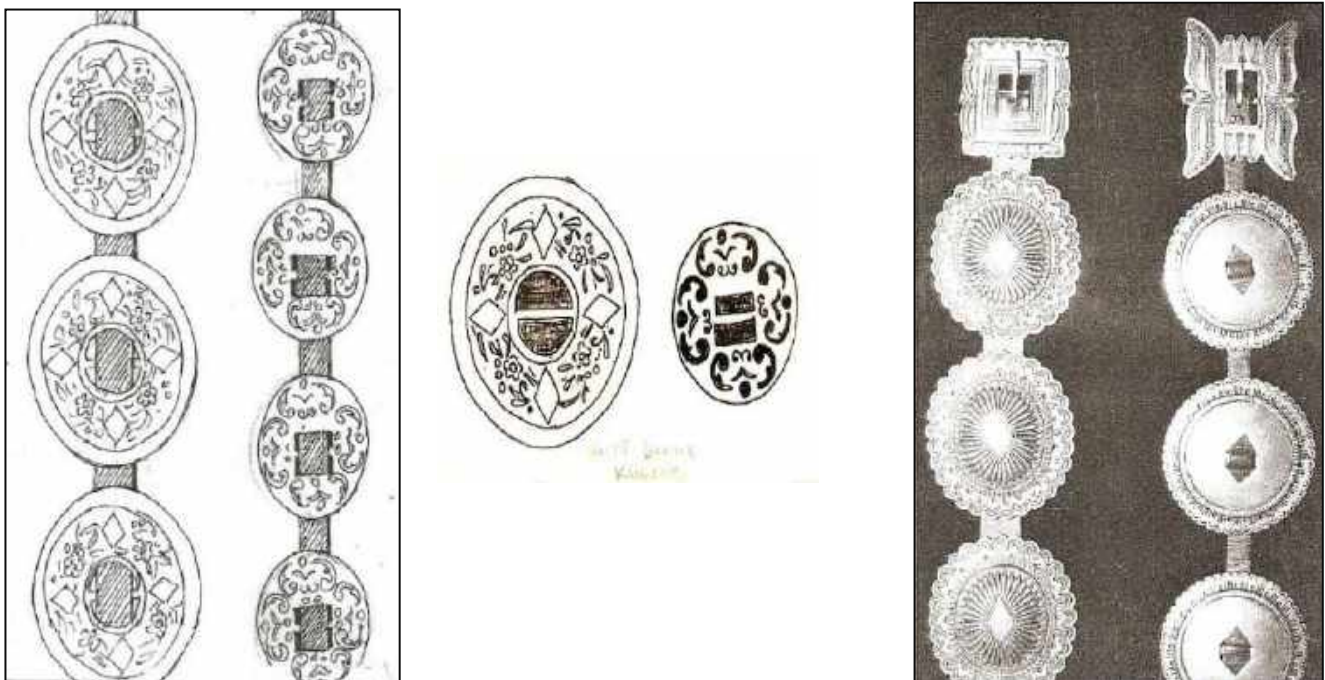
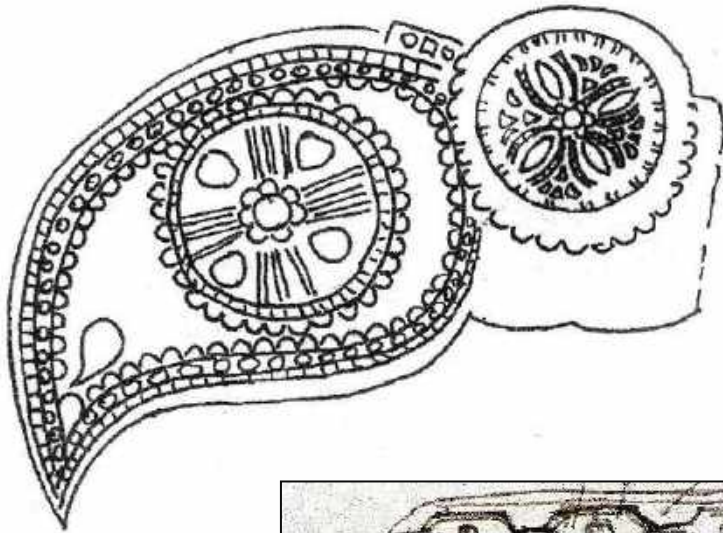
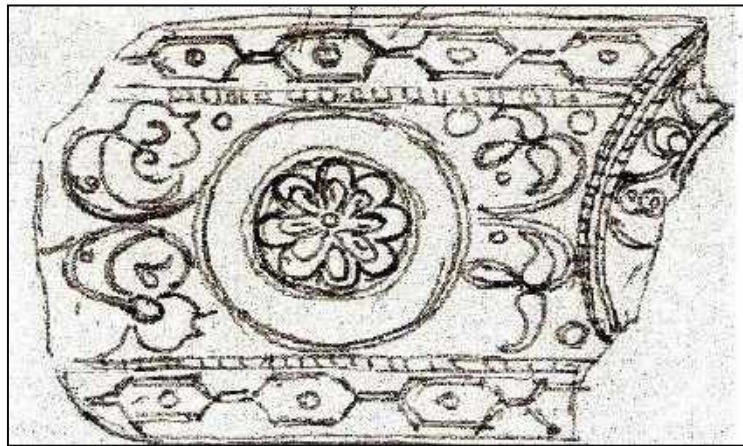

Fig. - 18 Togëza bronzi. Shek. - XIII

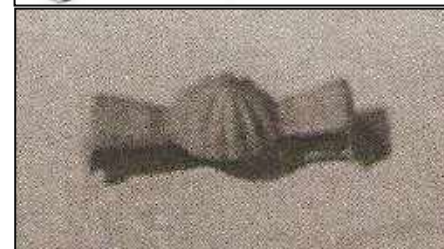
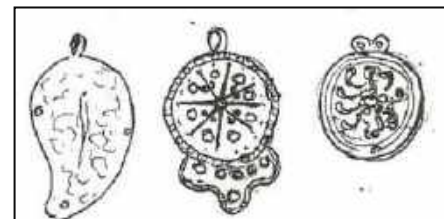
Skicë e kompozuar sipas objekteve origjinale që kemi në krahë. Varëse bronzi. Mesjetë e mesme dhe e vonë. Muzeu Arkeologjik, Berat.

Muzeu Arkeologjik Perondi, Berat. Paftë mesi, e gjetur në gërmimet arkeologjike. Materiali argjend. Shekulli IV p.e.s. Kuçovë, Berat.

Muzeu Arkeologjik Perondi, Berat. Paftë mesi. Materiali hekur. E gjetur në gërmimet arkeologjike. Kuçovë, Berat. Ka edhe aliazhe me ngjyra.

Skicë e kompozuar sipas objekteve origjinale që kemi në krahë. Varëse bronzi. Mesjetë e mesme dhe e vonë. Muzeu Arkeologjik, Berat.

PAFTAT E MESIT (BREZORET)

Mjeshtrit e talentuar argjendarë të qyteteve, gjatë shekujve XVIII-XIX, kanë punuar për të veshur me argjend një numër shumë të madh pushkësh të gjata, koburesh, jataganësh, vezmesh, që konsideroheshin si pajisje të nevojshme të çdo burri, nga të cilat, një numër i mirë ruhet ende nëpër muzetë e vendit. Madje, ka shumë prej tyre, që janë edhe të lara me ar. Midis të gjitha objekteve prej argjendi të ekzekutuara me teknika të ndryshme (me të rrahur, me të derdhur, etj), finesë të veçantë paraqesin punimet me filigramë, që ishin më fort një specialitet i mjeshtërve argjendarë të qyteteve të veriut se sa i atyre të jugut.

Fig. - 19 Koburet te veshura me argjen ne tekniken e savatit. Muzeu i kultures popullore Berat. Sot nuk ndodhen, jane vjedhur.

Drejtimi i esnafëve nga tarikatet.

Ahikadirizmi (shehëlerët) dhe bektashizmi (baballarët), si sektet që i predikonin në mënyrën me të flaktë parimet e tyre,

futen në ndikimin e vet zejtarët e degëve më të rëndësishme të prodhimit, si përpunuesit e lëkurëve, dyfekçinjtë, terzinjtë, leshpunuesit, etj. Ndërsa bektashizmi, i përhapur më tepër në Gjakovë, Prizren, Tetovë e Krujë, tërhoqi pas vetes shpataxhinjtë, çelengjiret dhe kondakçinjtë; ahikadirizmi, i përhapur më shumë në Tiranë, Elbasan, Berat, Pejë, etj, zuri rrënjë kryesisht tek tabakët, saraçët, papuçinjtë, etj.³

Fig. - 20 Muzeu Etnografik Elbasan. Në morskë duke rrahur me çekiç Hysen Karadaku, dyfek ndreqës. Ulur me qeleshe të zezë, Myrteza Graceni.

³ Zanaçinjtë e Shqipërisë, fq. 274

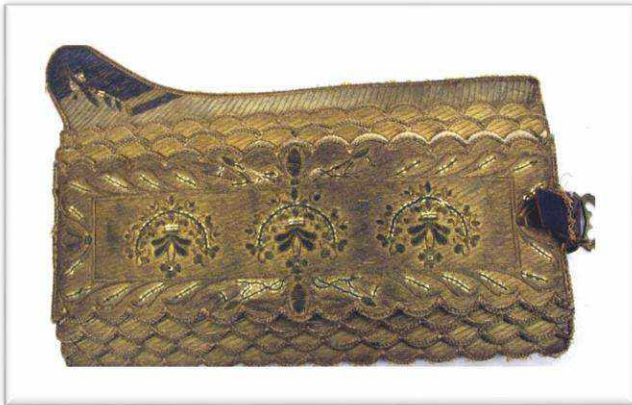

Fig. - 21 Shqiptar me veshje tradicionale, viti 1890.

Fig. - 22 Ministria e kultures. Veshje buri Verc. Kostum tradicional Berat.

Një nga gazetatat e shquara në Francë. 15 mars 1914- Albanie

Fig. - 23 *Luftëtari i madh i çështjes kombëtare shqiptare, Kapedan Kajo Babjeni, 1923*

Fig. - 24 Revista e përjavshme konservatore franceze me kopertinë të ilustruar që botohej në Paris Le Petit Journal. Brezore Burash.

Këtu kemi një brezore ku burrat mbanin koburet, të punuara me argjend. Autori anonim. Stoli argjendi për burrat. Fotografuar në dyqanin e arturinave përballë portës së Pashait në Berat.

QENDISJA E BREZOREVE (KOLLAN NE KOSOVE) ME FIJE ARI

Fig. - 25 Foto me veshje popullore beratase, dalë në Muzeun Etnografik në Berat.

Fig. - 26 Foto Muzeun Etnografik në Berat - Ripa mesi te punuar ne ar.

Ripi i një sakoje nga Berati. Këtu dallohet figuracioni i palloit. (Foto nga Dorina Arapi)

Fig. - 27 Rip mesi (ekspozite popullore Berat - fond personal)

Fig. - 28 Brez i veshjes qytetare te Beratit e qendisur me motive ne ngjyra te ndryshme. Muzeu etnografik Berat.

Photo: Anita Cahani

Brez me togëz argjendi, në foto kemi dy tipe togëzash në teknikën e filigramit. Autori anonim. Viti 1887. Muzeu i Kultu. Popull. Berat. Ky bres mund të jetë në kostumin e kësaj vajze që kemi në foto.

Bres mesi. Muzeu Etnografik Berat.

Paftat e mesit te muzeut te kulturës popullore ne Berat Paftat gradualisht u bënë pjesë e kostumeve popullore të grave.

Në këto pafta prirja për të përdorur shumë motive sidomos në format e reja. Mënyra e stilizimit të jep kënaqësi dhe të ngjall respekt për këta argjendarë. Një veçori përbën mënyra e kompozimit, trajtimi i motivit me plastikën e tij, vendosur midis dy paftave. Në forma më të pasura në disa pafta kemi në bllokun qendror, ndryshe nga ato anësoret, ku në qendër kemi pafta që janë të vendosura dhe me gurë me ngjyrë për të pasuruar akoma më shumë objektin.

Fig. - 29 Bres mesi - Muzeu Etnografik Berat.

Në një mënyrë origjinale janë kompozuar kaset anësore të paftave në formë trekëndëshi të kompozuar me motive të ndryshme ku ndryshojnë nga njëra - tjetra. Paftat janë të trajtuara me motive të lidhura,

ndërsa në disa të tjera me motive të shkëputura. Në tërësi në këto objekte të zbukurimit të gruas shqiptare përmbajnë vlera të mëdha artistike.

Fig. - 30 Veshje grash vllehe. Sqepur. Fillimi i shek. XX.

Kështu një paftë e stilizuar bukur, e një niveli të lartë, ku si nga plastika, forma e saj, ashtu dhe nga motivet janë futur elemente të shumta, si lulja, kafshë të ndryshme dhe zogj. Në një paftë tjetër është trajtuar motivi “guack” dhe në disa pafta të tjera motivi trëndafil (rosances), në forma gjeometrike.

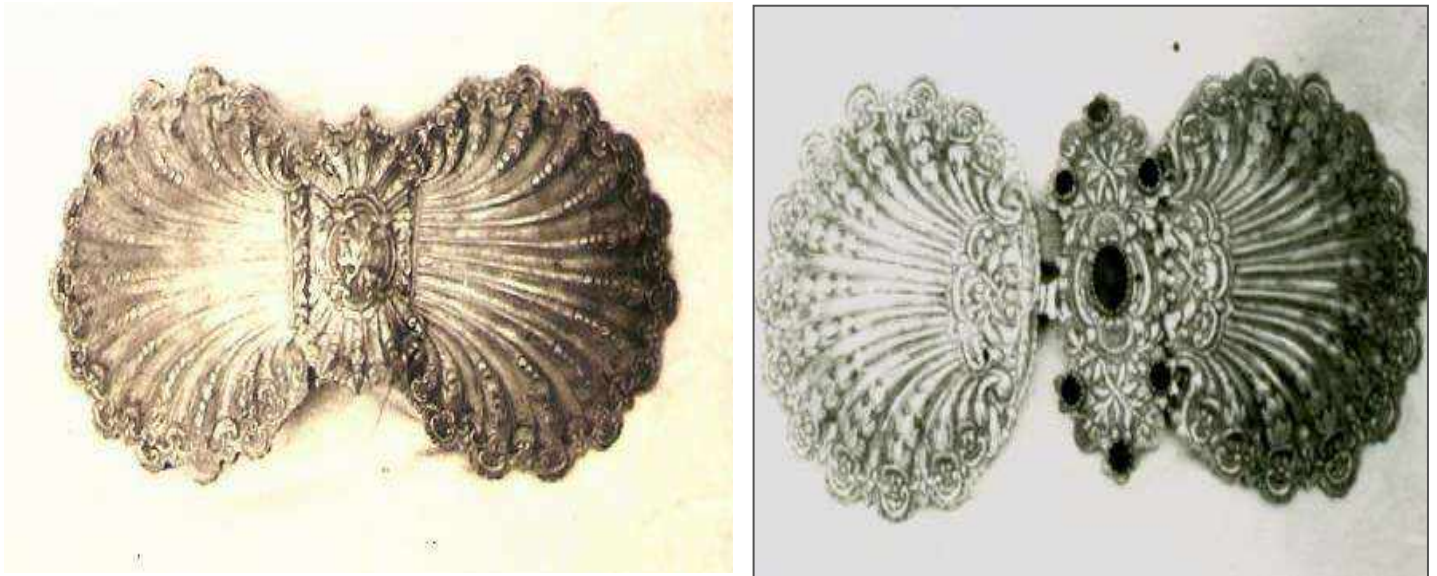

Fig. - 31 Autori anonim. Pafta (togëza) argjendi - Shek. i 18-të, Muzeu i Kultures Popullore Berat.

Kemi në paftat e rrumbullakta simbolin e diellit. Midis gjithë këtyre motiveve spikat ai që simbolizon shqiponjën. Të shprehurit nga format më interesante, këtë shpend simbol force e krenarie e gjen në çdo objekt, herë si motiv qendror e herë duke e përsëritur një në qendër të madhe dhe dy motive të vegjël anësorë. Në format më të përkryera ai paraqitet në bashkimin e dy paftave. Në këto stilizime të ndryshme e paraqesin shpendin me dy krerë, ku krerët kanë kapur krahët. Krahët jepen nga format më të ndryshme të stilizuara bukur, jepen në një mënyrë që i japin shqiponjës një pamje madhështore.

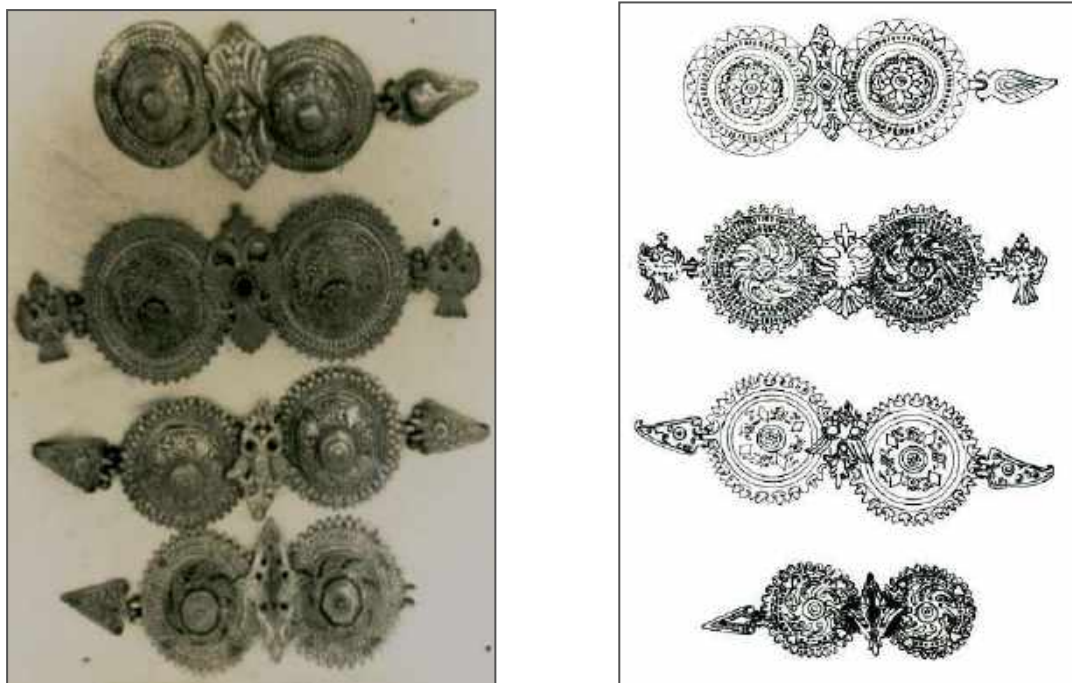

Fig. - 32 Pafta (togëza argjendi), Shek. i 18-të. Muzeu i Kult. Popull. Berat.

Simboli i Svastikes eshte nje prej simboleve me te vjetra qe gjendet ne gjithe globin.

Ende askush nuk ka dhene nje shpjegim perfundimtar kuptimin e ketij siimboli se cfare kuptohet. Une mendoj se ne baze te asaj qe dime, ne legjendat e lashtesise ne kohen pellazgo-ilire besimi ishte ne

12 zota dhe keta zota ishin per planetin toke. Zeusi ishte zoti i zotave, nese nisemi nga ajo se simbolet mbajne sekretet me fshehtesite qe kuptohen nga pak kush del se kur i lidhim dy geramat z me z lexohet zeusi zoti i zotave dhe del sakte Svastika.

Fig. - 33 Svastika ne Apolloni

Tetrakoni (svastika-kamadiani) të shkruash per svastiken ne hollsi eshte e pa mundur te anashkalosh te verteten, studimi ne hollesi i keti simboli (apo me sakt i ketij ideogrami/ideografi/ideoglifi) na jep rezultatae qe truri yne veshtire se ka kapacitet ti permbledh. Pra, nese kuptimin e suastices e kuptojm ne tersi do te arrijm perseri te e vertteta ekzistenciale e nje fuqie krijuese, nuk po themi a -z por por atom-qeliz dhe shpirti ne form energjie cytse. Thjesht Krijuesi caktoj cdo gjë në precizitetin më të madh në të kaluarën, të tanishmen dhe të ardhmen.

Tetrakoni (svastika-kamadiani) të shkruash per svastiken ne hollsi eshte e pa mundur te anashkalosh te verteten, studimi ne hollesi i keti simboli (apo me sakt i ketij ideogrami/ideografi/ideoglifi) na jep

Svastikën shpesh herë nëpër artfakte e hasim në forma të ndryshme p.sh në formë kafshe dhe shpesh kemi edhe në formë këmbësh cka na bën të ditur se bëhet fjalë për një lëvizje të pandërprerë, po lind pyetja kush është që lëviz nëse janë

planetët e sistemit tonë diellor (Dielli është derivat i svastikës e kurrësesi e kundërta) pra të parët tanë paskan pas njohuri në saktësi për planetët dhe lëvizjet e tyre rreth një boshti njëkohësisht bashkë me këtë bosht, duke lëvizur në një kahje të caktuar, në një qendër që mendja e njeriut akoma nuk mund të definoj.

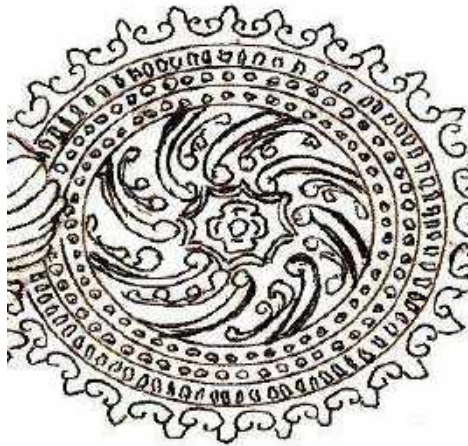

Fig. – 34 Këto pafta janë me dimesione të ndryshme se vendoseshin radhë 3-4 njera mbi tjetrën sipas madhësisë.

Svastika simbolizon planetët që janë objekte më të lashta se shpendët apo gjitarët, për mua është e vecantë mënyra e përqsasjes së analizës, ndërlidhja e realitetit me mitin. (Dielli është derivat i svastikës e kurrësesi e kundërta). PELLAZGËT kanë besuar në një fuqi supreme, Zot apo Perëndi, e cila ishte e pa zëvendësueshme. Po ja erdhën kulturat e tjera dhe engjëjt na i shpallën për Zot dhe vetë u shpallën engjëj, bij të zotit përfitojnë edhe sot e kësaj dite nga procesi Hyjnizimit-hyllenizimit-hellenizimit, gjuhën na e modernizuan alfabetin na e shtrembëruan ishëm të djathtë na bënë të majtë, si ata të përroit (demonët). E vërteta një ditë do dal sheshi.

Fig. - 35 Kostumet greke. E vendosim këtë foto për të treguar si vendoseshin dhe me dimensionet e ndryshme që kanë paftat e mesit.

SHQIPONJA ME DY KRERË ËSHTË PËRDORUR SI SIMBOL QË NË SHEKULLIN E 7-TË P.E.S NË TURKMENISTAN.

Kemi shqiponjën në monedha të Bylisit, (shek. III–II p.e.r.), të zbuluar në Dodonë (Bronz) dhe në qytetin e Durrësit në shek. XIII.

Fig. - 36 Shqiponje e zbuluar ne Dodone dhe Durrës

Është përdorur si simbol pushteti dhe dokumentohet se është përdorur për herë të parë nga perandori Kostandin dhe më pas u bë traditë vendase në të gjithë Ballkanin, u përdor nga Skënderbeu, për të treguar se ishte përfaqësues i sundimit paraosman. Në qytetin e Amalfit në Kampani, në kishën kryesore të këtij qyteti, në vitin 1506 ngrihet përmendorja e varrit të përbashkët të familjes së Skënderbeut me një shqiponjë dykrenare shqiptare. Shqiponja e zezë me një kokë është përdorur si simbol në Perandorinë Romake dhe në përhapjen e krishtëritimit, u përdor dhe nga kisha katolike. Shqiponja dykrenare është përdorur për herë të parë nga perandori me origjinë iliro-shqiptare, Kostandini [306 - 337] themelues i Kostandinopojës. Gjatë sundimit të perandorit Iliro-shqiptar, Justiniani i parë [527 - 565] u bë bashkimi i dy kishave dhe si simbol i përbashkët kishtar u bë shqiponja dykrenare, prandaj gjendet si simbol nëpër kishat mesjetare të Shqipërisë dhe të Ballkanit. Në shekullin e 20-të në perandorinë bizantine, shqiponja

dy krenare shfaqet me krahë gjysmë të hapura dhe vazhdon të shfaqet ashtu. Shumë simbole të nazistëve vijnë edhe nga ushtria romake, p.sh shqiponja, disa flamurë dhe shenja janë marrë nga romakët që do të thotë racë dominuese dhe e pastër. Shqiponja, në vazhdim të traditave romake, ka qenë shqiponjë perandorake e gjermanëve, dhe sot është shqiponjë federale gjermane, siç është simbol i sovranitetit të shpallur në emblemat. Gjatë zbulimeve arkeologjike është zbuluar një vulë troje me mbishkrimin: "Communitas Arbenis", që i takon shekullit V-VI (pas Krishtit), është e fotokopjuar.

Shih librin e eruditit Briuzzo me titull:

"Collezione di tutte le naticita dell Museo Naniano di venezia" botuar më 1815. Fotokopjimi është bërë nga studiuesi francez Otile Cavaliere më 1987, pasqyruar në veprën e tij: "Le Musse Nani de Venise". Libri i Briuzzos bën fjalë për një koleksion më të madh në botë, i cili sot ndodhet i shpërndarë në koleksionet private dhe në muzeumet e Berlinit, Budapestit dhe Londrës. Të tjera të dhëna që faktojnë lashtësinë e etnicitetit tonë në këto troje: Aleksandër Stipçevi: "L'Arte degli Iliri", Milano 1963, faqe 55. Në këtë studim të botuar shkencor thuhet se janë vjedhur nga Muzeu i Zagrebit tre pllaka bronzi, ku në secilën ishin gdhendur tre shkaba me dy krerë, që ishin gjetur në gërmimet, të cilat ishin bërë në tokën ilire të japodëve në Kroaci, afër Zarës. Por, fatmirësisht ky autor shkruan se përshkrimin e këtyre tre shkabave me dy krerë të gdhendura në bronz, e ka botuar më 1889 Simo Ljubiçi. Këto shkaba i takojnë shekullit VI ose V para Krishtit.

Si u zhduk pllaka e gurit me shqiponjën dykrenare, e vjetër mbi 5000 vjeçare

Në kohën e komunizmit në fshatin Kuç të Vlorës një banor ka gjetur rastësisht një pllakë guri me një shqiponjë me dy koka.

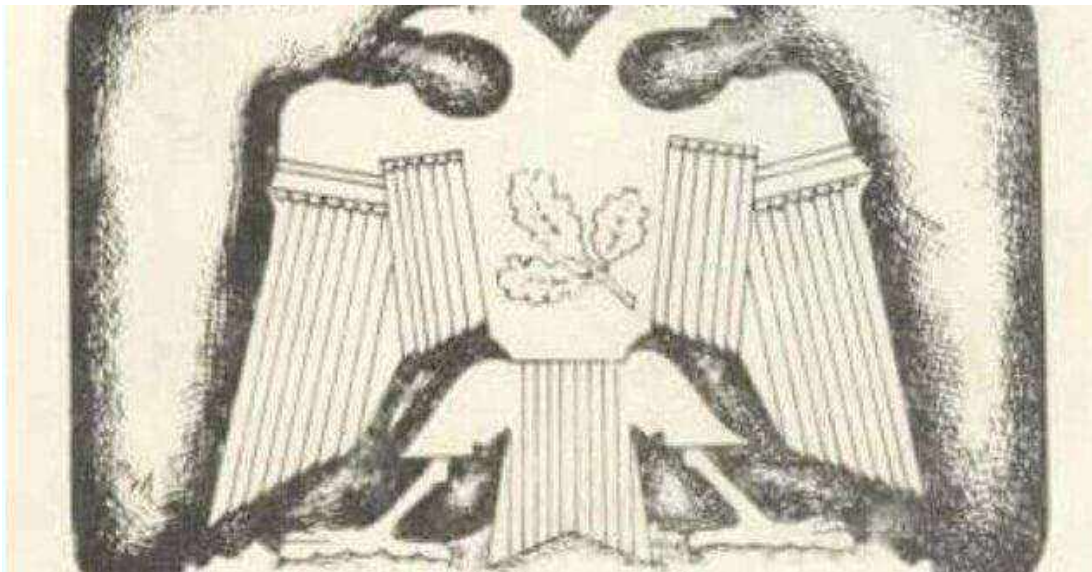

Fig. - 37 Përpara se të dërgohej në Tiranë një piktor vlonjat e kopjoi me anë të një pikturë që ai bëri.

Në Tiranë në Institutin e Arkeologjisë filloi të restaurohej dhe studiohej, derisa u dha urdhëri për zhdukjen e kësaj pllake që është e një rëndësie shumë të madhe për autoktoninë shqiptare. Nuk ka asnjë të dhënë për këtë pllakë guri me shqiponjën me dy kokë, por ajo që kemi është kjo pikturë e piktorit vlonjat. Shqiponja me dy kokë është simbol i zotit të pellazgët, i cili jetonte në Dodona në Tomorr, ndërsa shohim edhe gjethe e lisit, i cili është simbol i Dodonës. Pikërisht këto dy simbole si dhe vjetërsia e saj, e cila pa dyshim ka qenë shumë e madhe deri në mbi 5000 vjeçare.

Pafta mesi, Muzeu i Kultures Popullore Berat

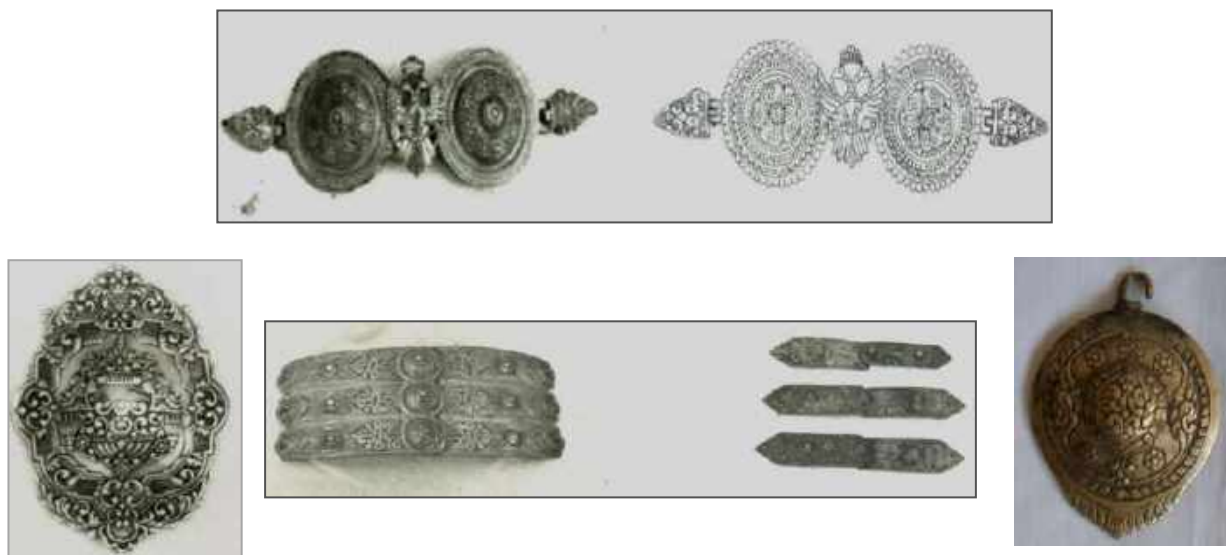

Fig. - 38 Pafta (togëza) argjendi. Muzeu i Kult. Popull. Berat. Shek. i 18-të.

Stoli te Mijakve te Ilirides, popullsi matriarkale me origjine shqiptare

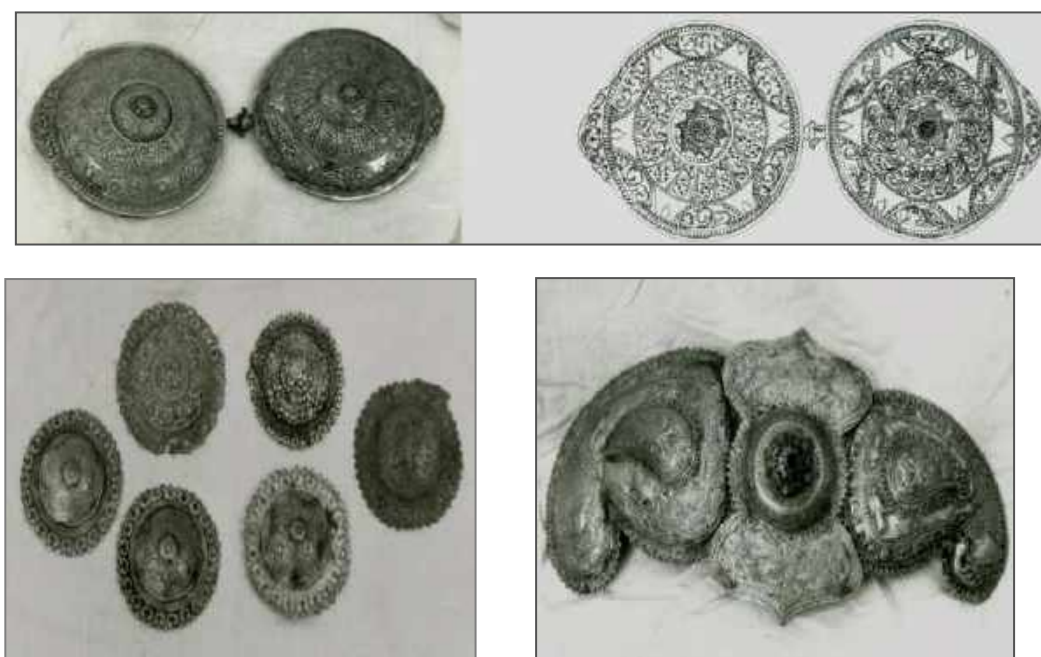

Fig. - 39 Pafta mesi (togëz). Materiali argjend. Muzeu i Kult. Popull. Berat.

PAFTE ARGJENDI

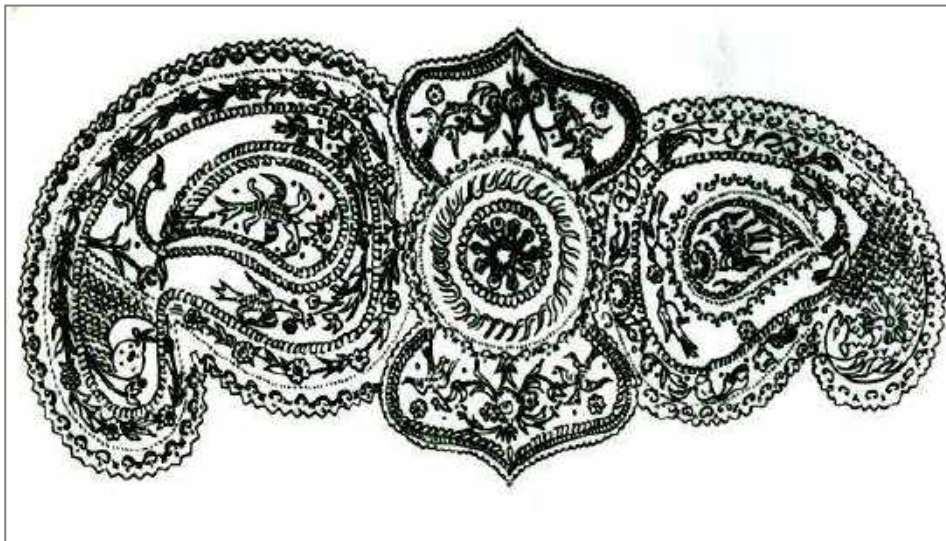

Fig. - 40 Përmasat: 38x16 cm Materiali argjend. Muzeu i Kulturës Popullore Berat.

Bën përshtypje larmia e motiveve dhe subjekteve të rikrijuara mbi paftat.

"Duke jetuar në Perandorinë Osmane, kjo patjetër ndikoi mbi disa prej elementeve të kostumit dhe zbukurimit – Prandaj në paftat hasen si ornamentet bimore të lejuara nga ikonografia osmane – lule, gjethe, fruta, gërsheta, ashtu edhe motivet tipike të kafsheve – palloi, pëllumba, gjarpërinj, elemente gjeometrike. Gjatë gjysmës së dytë të shekullit 18-të mund të shihen edhe elemente të stilit barok, i cili depërtoi në vendin tonë përmes tregjeve lindore.

Së fundi po japim përshkrimin e një pafte mesi të argjendtë me përmasa: 38 x16 cm, e cila është ekspozuar në Muzeun e Kulturës Popullore. Autori mbetet anonim. Pafta është e përbërë prej tri pjesësh: dy janë të ngjitura njëra me tjetrën, e treta është e shkëputur dhe mbërthehet me kapëse. Kjo pjesë nuk i përket kësaj paftë, megjithëse mund t'i përkasë

të njëjtë autor. Ajo ndryshon nga përmasat, nga madhësia dhe trajtimi. Në qendër ajo ka një rozetë të rrethuar me një motiv me harqe të dyfishta, të cilat formojnë një si rreth me helika, në pjesën e sipërme dhe të poshtme të paftës, anash pjesës qendrore janë trajtuar motive të njëjta gjethesh, lulesh e zogjsh. Në qendër të këtyre motiveve është një lule që hap disa degë me gjethe ku zogjtë, nga një në çdo anë çukisin lulet në fluturim. Skena është e mbyllur me kornizë të dekoruar me azhur. Në të djathtë të paftës është një pjesë në formë kërmilli që rrethohet me dekoracion me motive të ndryshme nga pjesa qendrore. Në qendër të kësaj pjese është një shqiponjë dekorative, e cila bashkë me dekorimin e saj përbën pjesën më të ngritur në relief, gjë që e thekson atë së tepërmi. Pjesa e shqiponjës, e rrethuar me azhur, merr formën e bajames. Në majën e bajames del një kokë që nuk dallohet mirë se ç'është, gjarpër apo shpend. Në anët e kësaj bajameje është dhënë dhe nga një shqiponjë, kësaj here vetëm me një kokë në drejtim të luleve dhe duke i çukitur ato. Në kokën e kërmillit është një kokë e çuditshme peshku, e cila shoqërohet në të dyja anët me një lule me tre petale. Gjithë skena mbyllet me një shirit të dekoruar me lule e

gjethe. Mbyllja përfundimtare bëhet nga një motiv në formë sharre. Pjesa tjetër në krah të majtë, e cila nuk i përket kësaj paftë, është më e vogël dhe për nga forma e përgjithshme dhe nga vendosja e dekorit Brenda, është e njëjtë me të parën. Në qendër gjithashtu jepet një shqiponjë me dy kokë, por e stilizuar ndryshe. Këtu shohim diçka tjetër: dy zogj që çukisin gojën e hapur të një koke shpendi ose gjarpëri. Njëri prej tyre e çukit përpara në gojën e hapur, tjetri nga mbrapa në qafë. Në fund të bajames janë dy zogj të tjerë të vendosur përballë njëri-tjetrit. Zogjtë i ndan një lule me petale. Në kokën e kërmillit jepet një kokë peshku e stilizuar ndryshe nga ajo e anës së djathtë me një lule në trup. E tëra kjo nuk mbyllet si ajo e para rreth e qark, por e shkëputur. Azhuri ndryshon, megjithëse është i ndërthurur. Motivi në këtë rast është një zambak i shoqëruar me gjethe. Dhe në mbylljen përfundimtare ndryshon vetëm stilizimi. Motivet këtu janë të shkëputura, motive në formë sharre nuk janë me majë si tek e para. Punimi është me relief që mund të jetë realizuar me derdhje. Plastika është e përsosur. Autori i paftës dallohet për fantazi befasuese dhe figurat arrin t'i kompozojë me mjeshtëri shumë të theksuar dekoracioni.

Ky objekt i vjedhur na del dhe në këtë artikull të zonjës MAPINA BPEΛΛH-ZAXOY (Historia-Folklor) TA HΠEIPΩTIKA KOΣMHMATΑ(Ιστορία Λαογραφία)¹

MAPINA BPEΛΛH-ZAXOY (Historia-Folklor)
MARINA VRELLI-ZACHOU

Argjendarët nëpërmjet veshjes kanë përftuar shumë objekte të bukura ku midis punimeve që shquhen janë edhe paftat e mesit për zbukurimin e veshjeve të grave, brezat, sumbullat etj, në të cilat kemi edhe punime me derdhje, kemi dhe kallëpet e paftave të punuara nga Andrea Thanas Plaku. Këto janë stoli që përdoren në veshjet e nusërisë, në veshjen e festave të ndryshme dhe dhurata që bëheshin nga dhëndërrit apo nusja për fejesat.

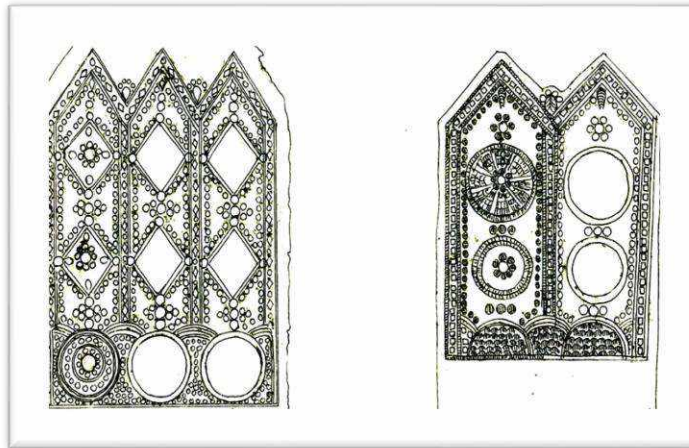
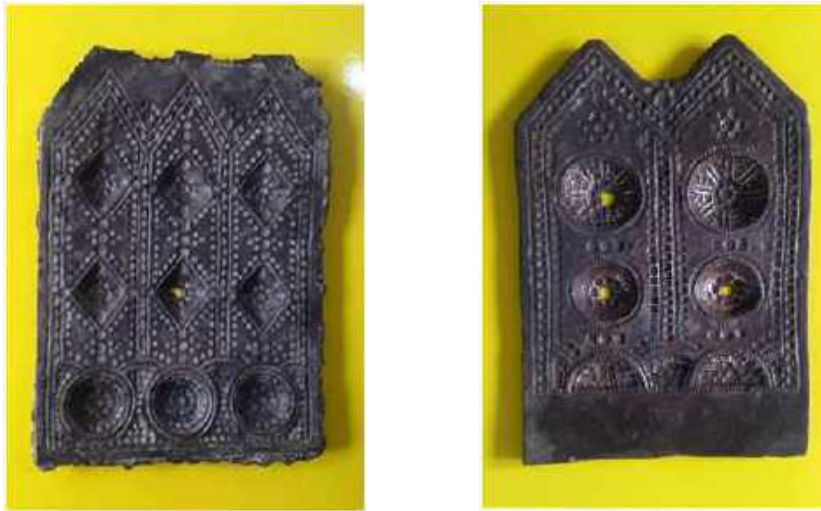

Fig. - 41 Kallëpe të paftave të mesit. Materiali Bronz. Fond privat Thanas Plaku.

Paftat e mesit i kemi në disa variante të ndryshme nga njëra - tjetra në formë, në motive dhe në madhësi.

Fig. - 42 Paftat e mesit . Muzeu Etnografik Berat.

Fig. – 43 Ekspozite popullore Berat, pafta të mesit të punuara në bakër. Muzeu Etnografik Berat

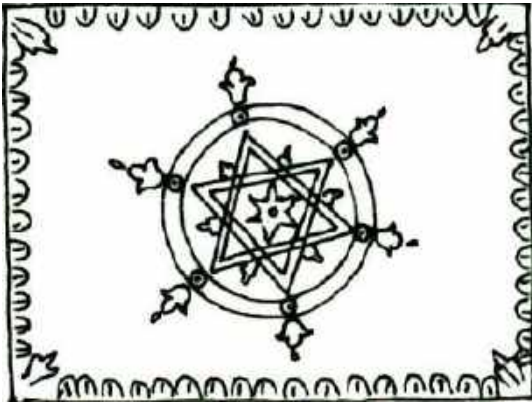
Fig. - 44 Pafta të mesit, të punuara në bakër. Muzeu Etnografik Berat. Këto janë futur më vonë në këtë muze.

Gjashtëkëndësh, simbol është i njohur si ylli i Davidit hebre është referuar si. Megjithatë, ky simbol,

feja, dhe shumë të tjerë mund të shihet në kultura, sidomos hinduve. Triangle dhe një trekëndësh në foto është e zezë dhe e bardhë simbolizon gërshetuar gjashtëkëndësh i fshehtë është një simbol i zjarrit dhe ujit kombinim. Por shpesh ajo është përdorur në ngjyra të kuqe dhe blu. Hëna dhe yjet, për shumë njerëz është parë si simbol i Islamit. Në fakt, origjina e kulteve të lashta janë të bazuara në muaj më vonë u përdor nga bizantinët, dhe u përhap në fund për vendet myslimane nga ana e turqve. Ky është burimi i yllit tetë cepa shihet këtu. Në vend të saj mund të jetë dielli apo hëna. Shoqata e yllit me pesë cepa, Marsi është flamuri turk. Konsiderohet si brirët Gjysmehënës duke treguar lart. Për shkak të afërsisë me diell merr formën e hënës së Venusit, por disa Venüs'tur simbolet yll. Në përgjithësi, ne mund të shohim atë si një ujë birleşkeni simbol në zjarr. Simbol e ujit në Hënë.

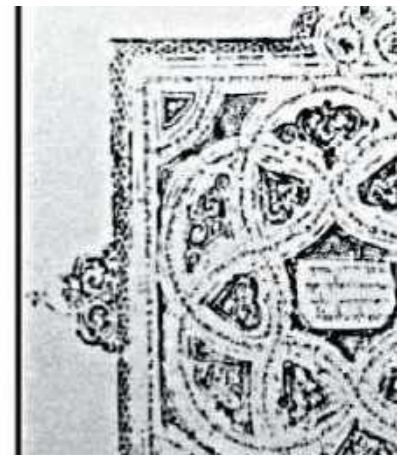
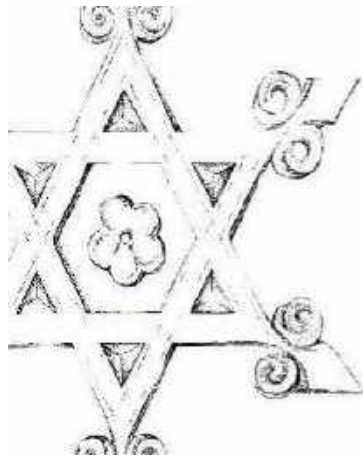
Shoqërimin e simboleve, “Ylli i Davidit” dhe “Fleur de Lys”, e shohim të përdorur edhe tek kutia (fig.12) që i dhuruan familjes së Mehmet Xhezos, në Berat, hebrenjtë Samuel dhe Joakim, familjet e të cilëve u strehuan aty në vitet 1943-1944, gjatë pushtimit nazist.

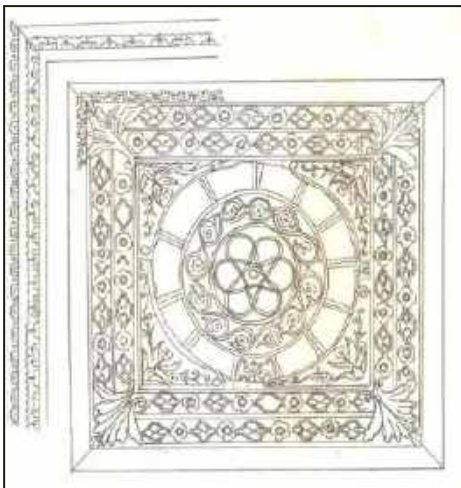
Po pse pikërisht këto simbole të Orientit Antik janë përzgjedhur dhe përdorur nga mjeshttrat si firmë e tyre. Kjo nuk dihet. Megjithatë këto motive të pastra hebreje kërkojnë një vëmendje të veçantë. Studimet më të thelluara mbi elementët përbërës të arkitekturës në drejtim të zbukurimores, gdhendjes dhe sidomos simboleve të cilat janë shumë pak të studiuara, me kalimin e viteve do të bëhen trashëgimi e shkencës dhe e shoqërisë.

Afër 25-vjet më parë Fatbardha Shkupi ka evidentuar praninë e vulës së Solomonit në dy objekte në Berat, në hyrjet e Teqesë së Helvetive (rindërtim i vitit 1782-83) dhe Xhamisë Mbret (punimet e rindërtimit në hajat fillim shek. XIX),

por edhe mbi murin e një kulle në Gjonbabas të Oparit, që sipas kodeve sekrete të mjeshtërve është zgjedhur si firmë e grupit të punës (skicuar nga Dritan Çoku).⁴ Por po t’ a vështrojmë me kujdes duke vlerësuar edhe dy simbolet e tjera që shoqërojnë Yllin e Davidit nuk mund të themi se është thjesht dhe vetëm një firmë (shenjë identifikuese) e këtyre mjeshtërve.

Simboli tjetër shoqëruar i Yllit të Davidit brenda fushës gjashtëkëndore në qendër është një lule me pesë petale. Ky simbol është “Trëndafili i Sharonit”, që është gjetur në Këngën e Solomonit . Trëndafili përfaqëson sekretin (rrëfyesorët janë stolitur shpesh me një trëndafil pesëpetalesh).⁵ Kuptimi i numrit 5 (pesë) të petaleve:

pesë librat e parë të Biblës (Zanafilla, Dalja, Levitiku, Numrat dhe ligji i përtërirë) që përbëjnë një tërësi, të cilën hebrenjtë e quajnë Torah – Ligji; numri 5 simbolizon hirin e Perëndisë; numri 5 është një faktor në matjen e Tabernakullit etj.

Zbukurimore punim ne argjend. Simboli ylli i solomonit eshte trajtuar ne fushen e rumbullaket. Gorica-Vlera Pejane. Motivin, në të shumtën e rasteve në pjesën e brendshme të altarit, e kemi të përsëritur. Nimi anash është i motivuar me po atë motiv që kanë panojetë e faqes jugore e perëndimore, me dy rreshta me motivin romb (romb me dy gjethe me majë e një lule që i lidh rombët). Në cepat e këtij nimi kemi motivin me një tufë lulësh e gjethe, që hapen anash në sfond të kuq.

⁴ Fatbardha Shkupi, Mjeshtrit popullorë në Berat gjatë shekujve 18-19 dhe fillimit të shek 20, Mihal Duri, “Monumentet”, 2/1990, Tiranë, 1991, fq.57

⁵ David Fontana, The secret language of symbols: A visual key to symbols and their meanings, Chronicle Books, San Francisco, 1994, fq. 104

Këta trekëndësha formojnë rrethin ku fillon kupola. Nimi rreth tij kufizohet nga një azhur me motiv të thjeshtë.

Fig. – 45 Zbulohet një simbol i lashtë hebre në kishën e Labovës së Kryqit - NGA DRITAN COKU.

PËRFUNDIME